

Een Groninger Predikant op de Kust van Coromandel

J. VAN GOOR

Over de Nederlandse factorijen in Voor-Indië ten tijde van de VOC is minder geschreven dan zij verdienen. De belangstelling van de historici hier en elders richt zich meer op de economische dan de sociale aspecten van het bedrijf en zo is eigenlijk nog geen gericht onderzoek gedaan naar de motivering van diegenen die in de zeventiende eeuw bij de VOC dienst namen, en naar hun reactie op en hun aanpassing aan de vreemde samenleving waarin zij kwamen. De activiteiten van ds Johannes Ruiterus te Negapatnam, hoewel vanwege zijn merkwaardige persoonlijkheid niet in alle opzichten representatief, bieden de mogelijkheid deze facetten van de Nederlandse koloniale expansie te bestuderen.

Van de beweegredenen, die predikanten er toe hebben gebracht dienst te nemen bij de compagnie, noemt Van Boetzelaer financiële moeilijkheden, een al te drukkende leertucht in Nederland en moeilijkheden in gezin of gemeente¹. De lust naar avontuur en de zucht kennis te maken met overzeese gebieden en hun bevolking zijn evenzeer factoren geweest. Ook treft men onder de Indische predikanten nog al eens gewezen legerpredikanten aan. Slechts enkelen schijnen door hogere motieven te zijn geleid. Dat ook Heren XVII er zo over dachten, blijkt uit de publicatie van het tractement en de emolumenten van een predikant in Indië, teneinde op deze wijze meer personen aan te trekken². Hier staat tegenover dat veel predikanten in dienst van de VOC onder moeilijke omstandigheden goed werk hebben gedaan en dat sommigen de kennis van taal en godsdienst van de oosterse volken in en buiten Nederland hebben verbreid. Voor het verkrijgen van enig inzicht in de motieven die Ruiterus hebben bewogen dienst te nemen bij de VOC, is het nodig zijn voorafgaande carrière de revue te laten passeren.

Over de afkomst van Ruiterus valt niet meer te zeggen dan dat hij uit Bremen kwam³.

1. C. W. Th. van Boetzelaer van Asperen en Dubbeldam, *De Protestantische Kerk in Nederlandsch-Indië* ('s-Gravenhage, 1947) 21.

2. C. A. L. van Troostenburg de Bruyn, *De hervormde kerk in Nederlandsen Oost-Indië* (Arnhem, 1884)234.

3. Voor de veronderstelling van C.A.L. van Troostenburg de Bruyn in zijn *Biographisch Woordenboek van Oost-Indische Predikanten* (Nijmegen, 1893) 374, dat de hier bedoelde Johannes Ruiterus te Appingedam zou zijn geboren is geen reden gevonden. Weliswaar is op 8 mei 1633 te Appingedam een kind van de uit Bremen afkomstige Mr. Henricus Reuter gedoopt maar op grond van de inschrijvingen van de andere zoons van Mr. Henricus in het album van Groningen, moet worden besloten dat deze Johannes niet dezelfde is als de hier besproken. - Zie verder: Register

Zoals zo veel van zijn stadgenoten vóór en na hem, studeerde hij theologie te Groningen van juni 1657 tot mei 1660⁴. Op grond van latere uitlatingen mogen we aannemen dat hij vooral de invloed heeft ondergaan van de rechtzinnige hoogleraar Samuel Maresius⁵. In november 1662 volgde het beroep tot predikant in Garsthuizen in de Groninger Ommelanden; na zijn bevestiging in het ambt, in april 1663, bleef hij op deze plaats staan tot april 1682 toen hij naar Indië vertrok⁶.

Uit de acta van de classis Loppersum, waartoe Garsthuizen behoorde, krijgen wij een onaangenaam beeld van Ruiterus. Vanaf het begin had hij moeilijkheden met zijn omgeving. De classis ergerde zich aan zijn aanmatigend optreden en geringe kennis⁷. In de classicae notulen komt zijn naam vaker voor in verband met financiële dan kerkelijke zaken. Jaren lang bleef hij weigerachtig erkende schulden aan de 'hospita' van de classis te voldoen⁸. Met leugens en uitvluchten trachtte hij zich hieruit te redden. Waarschijnlijk heeft hij ook met de primaire collator financiële 'questien' gehad⁹. Na zijn vertrek naar Indië werd via de classis door hem en zijn opvolger getwist over 'penningen' die Ruiterus zou hebben voorgeschoten voor het onderhoud van de pastorie en het gedeelte van het tractement dat Ruiterus over 1682 zou moeten ontvangen¹⁰. Ook in dit geval waren zijn woorden niet in overeenstemming met de feiten. Veel contact met zijn collega's had hij waarschijnlijk niet, zijn vertrek naar Indië kwam voor de anderen zeer onverwacht. De classis heeft echter niet geweigerd hem, weliswaar 'na ripe dileratie, een reputabele attestatie na merite' te verlenen¹¹.

Financieel was het verblijf te Garsthuizen voor Ruiterus op de duur waarschijnlijk weinig aantrekkelijk meer. In het algemeen bestond het tractement van een predikant in Groningen uit de opbrengst van de pastorieboerderij. Bij zijn beroep was dit bedrag geschat op 700 car. gld. Het heeft echter alle schijn dat dit bedrag na

lidmaten van de hervormde kerk te Groningen, deel 1 - Gemeente archief Groningen; Notulen Theologische Faculteit - Rijksarchief Groningen, Archief Senaat Rijksuniversiteit Groningen, 133,1, 77; *Album Studiosorum Academiae Groninganae* (Groningen, 1915) 51 en 94.

4. *Album Studiosorum*, 78; zie ook Heinz Schnepfer, *Niederländische Universitäten und deutsches Geistesleben* (Munster, 1960) 20-23; Notulen Theologische Faculteit, 1,77.

5. W. J. A. Jonckbloet, *Gedenkboek der hoogeschool te Groningen* (Groningen, 1864) bijlage 1, 27-29; Chr. Sepp, *Het godgeleerd onderwijs in Nederland gedurende de 16e en 17e eeuw* (2 dln; Leiden, 1873 - 1874) II, 80 Van de drie hoogleraren in de theologie te Groningen ten tijde van Johannes Reuterus was Pasor in 1658 overleden en Widmarus door zijn hoge leeftijd niet meer in staat veel te doen. Bij het conflict dat Ruiterus later te Negapatnam had, beriep hij zich op argumenten die sterk aan Voetius deden denken.

6. Protocol van handelingen van de Classis Loppersum van 1602 tot 1815 (6 delen) - Rijksarchief te Groningen, Archief Classis Appingedam 1-2, 17 november 1662, artikel 2. Verder aangeduid als Cl. Lopp.

7. Cl. Lopp. 1-2, 17 november 1662, artikel 2 en 18 maart 1663, artikel 1-7.

8. *Ibidem*, o.a. 9 september 1668, artikel 7 en 12 oktober, artikel 7.

9. *Ibidem*, 12 oktober 1685, artikel 1.

10. *Ibidem*.

11. *Ibidem*, 12 april 1682, artikel 5 en 7.

1672 door allerlei oorzaken niet is gehaald en dat het veeleer 300 à 400 gulden is geweest¹². Hij was hier echter niet geheel van afhankelijk: zijn vrouw erfde na 1671 een lijfrente van 150 gulden per jaar¹³. Doorslaggevend bij zijn overwegingen een andere plaats te zoeken en naar Indië te gaan, zijn voor Ruiterus waarschijnlijk de ervaringen van zijn schoonfamilie Junius geweest¹⁴. Vijf leden van deze Delftse familie, allen ooms en tantes van zijn vrouw, zijn in de zeventiende eeuw naar Indië gegaan, waar verschillenden van hen het tot belangrijke en lucratieve functies hebben gebracht¹⁵. Het is dan ook voor de kamer Delft dat Ruiterus en zijn gezin in de zomer van 1682 naar Indië zijn vertrokken¹⁶.

Na zijn aankomst in Indië kreeg Ruiterus de stad Negapatnam op de Kust van Coromandel als standplaats aangewezen¹⁷. De Kust van Coromandel, meestal de 'Kust' genoemd, was voor de VOC vooral van belang voor de inkoop van kleden. In Negapatnam werd echter in vergelijking met andere plaatsen weinig omgezet¹⁸. Wouter Schouten beschrijft de stad als één met 'veel lustige kerken, wijde straten en groote gebouwen', met 'ruyme zalen, naar de wijze van Portugaef¹⁹. Bij de aankomst van Ruiterus had Negapatnam echter veel van zijn oude luister verloren door een zware overstroming in 1680, waardoor het grootste gedeelte der fortificaties en bijna alle huizen in de voorstad beschadigd waren²⁰. Het geringe belang dat de compagnie aan de stad hechtte was er de oorzaak van dat er nog weinig aan het herstelwerk was gedaan. De bezetting was zelfs verminderd²¹. De vestiging bestond uit een fort met daarom heen een binnen- en een buitenstad. Het opperhoofd en enkele andere dienaren woonden om de 'versche lucht' in de binnenstad, de overige employé's in het 'kasteel'²². De bevolking van de buitenstad bestond voor de meerderheid uit Hindoes, Moren of Mohammedanen, en Rooms-Kathol-

12. *Ibidem*, 10 maart 1663, art. 3, 12 oktober 1685, art. 1, 2.

13. Mededeling Mevrouw J. M. C. de Loos - Haaxman.

14. Stadsoudertrouwregister Delft - Gemeentearchief Delft nr. 130; zie ook J. M. C. de Loos-Haaxman, 'Afstamming en nakomelingen van ds. Isaac Junius Fzn', *De Nederlandsche Leeuw*, LXXI (1954) 278-292. Het tractement van een Indisch predikant bedroeg met emolumenten ongeveer f. 2400 per jaar, waarvan de helft in contanten werd uitgekeerd.

15. De Loos-Haaxman, 'Afstamming', 282; W. Ph. Coolhaas, ed., *Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie*. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie no's 104, 112, 125 en 134 (4 dln; 's-Gravenhage, 1960-1971) 11, 241 en 411.

16. Acta Classis Delft - Archief Classis 's-Gravenhage 139, 1661-1668, f. 503-504.

17. J. Mooy, ed., *Bouwstoffen voor de geschiedenis der Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië* (3 dln; Batavia, 1927-1931) III, 544.

18. Tapan Raychaudhuri, *Jan Company in Coromandel* ('s-Gravenhage, 1962).

19. Wouter Schouten, *Oost-Indische Voyagie* (3e dr.; Amsterdam, 1740) tweede boek, 179.

20. Daniel Havart, *Op- en Ondergang van Cormandel* (Amsterdam, 1693) I, 143.

21. P. J. Veth, 'Hendrik Adriaan van Reede tot Drakenstein', in *De Gids*, LI (1887) iii, 423, 475, iv, 143; Fr. Valentijn, *Oud en Nieuw Oost-Indiën* (5 dln; Dordrecht - Amsterdam, 1724-1726) V, boek 1, 5.

22. Valentijn, *Ibidem*.

lieken, deze laatsten veelal afstammelingen van Portugezen of van door hen bekeerde inlanders. De Nederlanders namen in getalsmatig en godsdienstig opzicht een minderheidspositie in zoals ook heel duidelijk blijkt uit een achttiende-eeuwse kaart waarop, naast zesendertig 'jentijsche' pagoden vijf moorse tempels en één 'paapekerk', geen protestants kerkgebouw wordt gevonden²³.

Veel van de hogere en lagere bedienden woonden reeds lange tijd op de Kust, waar verscheidene van hen waren getrouwd met 'mystyce dogters', of 'indiaense vrouwen, dog tot christinnen zijnde gedoopt, daer mede sy wel een gerustig en vreedsaem leven konden leyden'²⁴. De compagnie stond niet toe dat deze met inlandse of mestieze vrouwen getrouwde Nederlanders, bij het leven van hun vrouwen naar patria terugkeerden. In deze huishoudingen werd meestal verbasterd Portugees of krom Nederlands gesproken, Portugees was aan de Kust de *lingua franca*; ook de predikant moest zich hiervan bedienen in het contact met de inlandse christenen. Om indruk te maken op de inheemse gemeenschap was het voor de compagnie noodzakelijk op de Kust een grote staat te voeren²⁵. De gelegenheid tot een al te uitbundig leven leidde er vaak tot dronkenschap en uitspattingen, hoezeer de compagnie ook trachtte aan deze misbruiken paal en perk te stellen. Het valt dan ook te begrijpen dat de rechtzinnigheid en 'preciesheid', die in patria al vaak moeilijkheden opleverden, op deze plaats nog veel moeilijker af te dwingen waren.

Ruiterus verbleef te Negapatnam van september 1683 tot augustus 1685, toen hij op eigen verzoek naar Batavia werd gezonden wegens geschillen met het opperhoofd²⁶, Willem van Dielen, en de Raad van Negapatnam over het bijwonen van 'heidense danserijen'. Hoewel deze conflicten mede veroorzaakt werden door het moeilijke karakter van Ruiterus, betroffen zij toch steeds zaken die nauw verband hielden met de positie van een predikant onder de compagnie in het algemeen.

De VOC had de kerk in Indië stevig aan haar gezag onderworpen²⁷; zij liet de predikanten echter in het algemeen de vrije hand in kerkelijke zaken en greep slechts in wanneer de theologische' twisten te hoog liepen of wanneer haar gezag en belangen werden bedreigd. De vrijheid die een predikant genoot, was hierdoor en mede door het ontbreken van classicaal en synodaal toezicht in allerlei opzichten groter dan in patria. De compagnie steunde bovendien allerlei vormen van kerkelijk werk. De predikant aarzelde dan ook niet het gezag van de overheid, i.c. de compagnie in te roepen. Het merendeel der predikanten heeft zich aan de gebruiken in

23. Kaart nr. 1082 van de kaartenverzameling in het Algemeen Rijksarchief volgens: P. A. Leupe, *Inventaris der verzameling kaarten berustende in het Algemeen Rijksarchief*, I ('s-Gravenhage, 1867).

24. Schouten, *Oost-Indische Voyagie*, 2e boek, 179.

25. H. Terpstra, *De Nederlanders in Voor-Indië* (Amsterdam, 1957) 70.

26. Algemeen gebruikelijke aanduiding voor het hoofd van een factorij.

27. Van Boetzelaer, *De Protestantsche Kerk*, hfdst. III.

Indië aangepast: zij gedroegen zich als hoge compagniesdienaren, woonden in het fort, dreven particuliere handel, hielden slaven als huisbedienden en namen de uiterlijke tekenen van het gezag over²⁸. Op de meeste factorijen omvatte hun taak weinig meer dan de geestelijke verzorging van de Nederlandse gemeenschap, aan zending werd weinig gedaan.

In het algemeen waren er voor een predikant in dienst van de compagnie twee punten die tot eventuele moeilijkheden konden leiden: enerzijds de vraag naar de competentie van de overheid in kerkelijke zaken, anderzijds het tolereren van allerlei inheemse gebruiken. Het gezag der predikanten in Negapatnam is waarschijnlijk niet erg groot geweest, aangezien twee van de zes voorgangers van Ruiterus wegens moeilijkheden naar Batavia zijn opgezonden; zijn directe voorganger ds. Bosch had echter een goede indruk achtergelaten²⁹.

Vanaf het begin van zijn verblijf zat het Ruiterus niet mee. De aanpassing aan land en klimaat is hem waarschijnlijk niet gemakkelijk gevallen, de 'geduurigh' waaierende landwind kon het mens en dier 'geducht benauwd' maken³⁰. Hij zal ook niet hebben verwacht een vervallen pastorie te verruilen voor een plaats 'daar wij als eremieten tusschen vervallen puijnhopen ons leeven moeten verslijten'³¹. Misschien waren deze bezwaren overkomelijk gebleken wanneer de houding der leidende ambtenaren anders was geweest of Ruiterus zich op een minder hoog voetstuk had geplaatst. Uit allerlei gegevens valt op te maken dat het Ruiterus niet gelukt is de ware aard van de Nederlandse gemeenschap te Negapatnam te leren kennen; zeer waarschijnlijk was de invloed van de welig tierende roddel hier mede debet aan³². Zijn ergenis begon al op het moment van aankomst, toen het niet de moeite waard werd geacht een 'bootje' te sturen om hem van boord te halen. Ook vonden allerlei verhalen over de positie die een predikant toekwam en hem niet werd verleend bij Ruiterus een gewillig oor. Veel van de wrijving die in de loop van het eerste halfjaar van Ruiterus' verblijf is ontstaan, is hierop terug te voeren. In allerlei conflicten over persoonlijke kwesties, vermengd met ruzie over de competentie van de overheid in kerkelijke zaken, toonde Ruiterus zich van zijn meest onaangename kant³³.

28. Als voorbeeld het volgende: bij het bezoeken der inlandse scholen op Ceylon werden de predikanten vergezeld van een gevolg dat volgens de bepalingen van hogerhand niet groter mocht zijn dan zestien man. Ds. De Meij te Jaffnapatnam op Ceylon liet zelfs twee zonneschermen achter zich aan dragen.

29. Havart, *Op- en Ondergang*, I, 31-33.

30. Ph. Baldaeus, *Beschrijvinge der Oost-Indische Kusten Malabar en Choromandel en het magtige eyland Ceylon* (3dln, 1 band; Amsterdam, 1672) I, 155.

31. Ruiterus aan Heren Zeventien, 2 november 1684 - Synodaal Archief van de Nederlands Hervormde Kerk 's-Gravenhage, Oud Synodaal Archief, 67 - I- 5. Hierna aangehaald OSA.

32. Zie ook J. C. M. Warnsinck, ed., 'Reisen van Nicolaus de GraafT', *Oost-Indise Spiegel*. Werken Linschoten-Vereeniging, XXXIII ('s-Gravenhage, 1930) 13-22.

33. Reeds ruim een maand na aankomst had hij een conflict over de diakonie, verder ruzie over de vraag of hij degenen die over hem en zijn voorganger hadden verteld, dat zij slavenkinderen

De irritatie die zijn optreden wekte, bleef vooreerst beperkt tot de hoogste ambtenaren maar bemoeilijkte het sociale verkeer; zo nodigde het opperhoofd Van Dielen, om moeilijkheden in de tafelschikking te voorkomen, Ruiterus niet uit voor een feestelijke maaltijd waarbij een belangrijk inlands koopman de gastheer eer kwam betuigen³⁴. Het werk in de gemeente scheen evenwel geen hinder van deze zaken te ondervinden, het aantal lidmaten nam toe van 62 tot 88³⁵.

Ook de aanpassing aan de inheemse omgeving viel zeer moeilijk omdat Ruiterus de minderheidspositie van zijn kerk niet kon verdragen. Lijdelijk moest hij toezien dat de 'papen' een nieuwe kerk bouwden, waardoor zij niet alleen veel inlanders trokken, maar ook 'onse natie' in verleiding brachten. Er werd zelfs gezegd dat de 'paap' een maandelijks toelage van de compagnie kreeg. Verder klaagde hij over de godsdienstvrijheid voor de 'moren', waaraan naar zijn mening paal en perk moest worden gesteld. Hij keurde het af dat de compagnie subsidie verleende voor de herbouw van de grote pagode in de stad en dat Van Dielen de 'opperbramine' in diens ambt installeerde en bevestigde³⁶. Het is niet na te gaan wat hiervan waar is. De vrijheid voor de katholieken was zeker niet zo groot als Ruiterus deed voorkomen, omdat het volgens Van Dielen 'de intentie is dezelve in India tegen te gaan als immer mogelijk'³⁷. Als minderheid moesten de protestanten zich echter schikken. Slechts ter zee had de compagnie de alleenheerschappij maar op de Kust moest zij zich aan de plaatselijke omstandigheden aanpassen: "t Is ook bekend dat des E. Comp. gewigtige handel op die plaatsen door de goedgunstigheid der heidenen en mooren en niet door geweld van wapenen gedreven en voortgezet wordt³⁸. Het sociale contact met de inlandse vorsten en kooplieden van wie de compagnie afhankelijk was, was echter moeilijk te onderhouden, omdat zij op grond van hun kastebesef 'van de Hollandre spijs of drank geensins sullen nuttigen'. De Nederlanders pasten zich aan en volgden het gebruik van het land om bij bezoeken van en eerbetoon aan belangrijke kooplieden dezen te 'tractere' op het optreden van zogenaamde deva-dasis of dansmeisjes³⁹.

Deva-dasis of 'danshoeren' zoals Valentijn en ook anderen ze noemden, waren als danseressen verbonden aan de pagodes, waar zij allerlei diensten verrichtten voor de godenbeelden. Zij waren gehuwd met één der goden en voorzagen in hun onder-

alleen tegen betaling wilden dopen, door de kerkeraad buiten de justitie om kon behandelen en tenslotte een conflict over de tweede rang die de secundus op de factorij innam maar die volgens door Ruiterus grif aanvaarde geruchten, de predikant zou toekomen.

34. Van Dielen aan Pits - Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, Koloniaal Archief (KA) 1298, f. 1245 v°.

35. Ruiterus aan Heren Zeventien, d.d. 2 november 1684, OSA 67-1-5.

36. *Ibidem*.

37. Van Dielen en Raad aan Pits, d.d. 22 januari 1685, KA 1298, f. 1296-1296 v°.

38. Mooy, *Bouwstoffen*, III, 658-661; H. Terpstra, 'Daniël Havart en zijn Op- en Ondergang van Cormandel', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXVII (1954) 173.

39. Letterlijk: dienstmaagd van de God.

houd door tempelprostitutie⁴⁰. Voor Nederlanders was de verbinding van het heilige met de 'zonde' moeilijk te begrijpen. Valentijn, die over dit 'gespuys' liever niet wil schrijven, eindigt zijn verhaal erover met: 'dus ziet men dan dat de pagoden maar dienen tot paleizen der beelden en tot huizen van grote inkomsten der bramines'⁴¹. In India namen deze vrouwen echter een vrij hoge sociale positie in⁴². Aanzienlijke lieden lieten hun bezoekers vaak bezighouden door de dansen van deze meisjes en lieten zich door een groep van hen begeleiden, wanneer zij een formeel bezoek aflegden.

Toen de belangrijke Don Philip Changarapillai⁴³ dan ook besloot Van Dielen zijn gelukwensen aan te bieden met diens benoeming tot opperhoofd en hem tevens te bedanken voor de hulp die hij hem had geboden bij de verkoop van dertien olifanten, werd deze vorm gekozen. Van Dielen heeft dit gaarne aanvaard. Hij nodigde bovendien allerlei Nederlandse gasten uit de vertoning te zijnen huize bij te wonen. Aan weigeren zal hij niet hebben gedacht. Don Philip had zeer grote invloed, hij was het hoofd van de kaste der Vellalan⁴⁴ in Jaffnapatnam; zonder hem was de handel in olifanten met de kooplieden uit Voor-Indië niet wel mogelijk. Vanwege een kwestie over de tweede rang met de secunde van de factorij werd Ruiterus niet uitgenodigd⁴⁵. Deze krenking gevoegd bij het in de ogen van Ruiterus hoogst onbehoorlijke gedrag van de danseressen gaf aanleiding tot een langdurig conflict. Omdat het is uitgevchten tot voor Gouverneur-generaal en Raden van Indië beschikken wij over een groot aantal uitspraken over deze gebeurtenis, die een beeld geven van de mate waarin de Nederlanders bekend waren met inheemse gebruiken en van de wijze waarop zij er op reageerden.

Ruiterus, die de dansen niet had bijgewoond, schreef nadat hij zijn aanvankelijk plan om deze te verhinderen door 'midden tussen het volk te springen', had laten varen, de wel uitgenodigde ouderlingen een briefje waarin hij hen, op straffe van uitsluiting van het avondmaal, vroeg Van Dielen de zaak te doen afzeggen⁴⁶. Dit had echter geen gevolg getuige Ruiterus' beschrijving:

40. 'In der besonders im Süden häufigen sakralen Prostitution wurde der begangene Geschlechts-akt, obwohl er nach wie vor zugleich natürlichen Bedürfnisse dienen konnte und auch der Mehrung der Zeugungskraft bezweckte, als eine Unio mystica mit der grossen Lebens-, Liebes- und Fruchtbarkeitsgöttin erfahren', Jan Gonda, *Die Religionen Indiens* (2 dln; Stuttgart, 1963) II, 50.

41. Valentijn, *Ouden Nieuw Oost-Indien*, V, boek 1,54; zie ook 'De open-Deure tot het verborgen heydendom', door Abraham Rogerius, in: W. Caland, ed., *Werken Linschoten Vereeniging*, X ('s-Gravenhage, 1915) 125, 126; E. Thurston, *Castes and Tribes of Southern India* (7 dln; Madras, 1909) 11,125-153.

42. J. A. Dubois en H. K. Beauchamp, *Hindu Manners Customs and Ceremonies* (Oxford, 1898)584.

43. P. E. Pieris, *Ceylon and the Hollanders* (3e dr.; s.a., Colombo) 26,27.

44. Vellalan - landbouwerskaste, op Ceylon de voornaamste en grootste kaste.

45. Van Dielen en Raad aan Pits, 2 juli 1684; KA 1298, f. 1259-1261 Van Dielen en Raad aan Pits, 1 juli 1684, *ibidem* f. 1245-1245 v°; zie ook noot 33.

46. Ruiterus aan Pits, 28 juni 1684, OSA 67-1-5.

ende maar 9 dagen overigh zijnde tot 't gebruyck van 't heilige avondmaal, dat't opperhoofd van Dielen ter presentie van de andere raadtpersonen met hare vrouwen, daartoe aanstellende een expresse belzazars maalyt tot kaartspelen, dobbelen, suypen ende heeft ontboden ende toegelaten de heidense schandhoeren ende duyvelskonstenaars met trommelen schellen ende andere hare pagodische instrumenten klinkende, singende vervloekte liederen ende gelukwenschende gesangen, die sij den duyvel daags te voren opgeofferthebben, vermengt met de vuylste hoeredansen, baletten, mascaradenen duyvelsche vertooningen.

Van Dielens versie geeft een veel eenvoudiger beeld: er zijn geen 'onbehoorlickheeden' gepleegd, noch 'momaangezichten' gebruikt, noch duivelse vertoningen of lelijke en aanstootgevende 'posturen' gemaakt⁴⁷. Het waren ook maar enkele 'jongens en meisjes' die de dansen opvoerden, die volledig overeenkwamen met dansjes die enkele dagen te voren ten huize van de secunde Carpentier in aanwezigheid van de predikant, waren uitgevoerd. Bovendien waren deze dansen te Negapatnam en ook elders op de Kust meermalen uitgevoerd in het bijzijn van collega's van Ruiterus.

Om zich te verdedigen heeft Van Dielen de getuigenissen van dertien Nederlanders en evenveel inlanders over de dansen laten lichten. Ruiterus heeft dit voorbeeld gevolgd door elf personen een verklaring te laten afleggen. Van de dertien Nederlandse compagniesdienaren, allen lidmaat van de kerk, die door Van Dielen waren opgeroepen⁴⁸, had niemand zich aan het dansen geërgerd. Verschillenden van hen die reeds lang op de Kust verbleven, verklaarden dat andere predikanten er nooit iets van hadden gezegd. De dertien inlandse getuigen⁴⁹ waren van mening dat het dansen was geschied op een zodanige manier als onder de 'mallabaren' gebruikelijk, 'sonder dat er eenige vuyligheeden gepleegt, vuyile deuntjes gesongen, of mommerijen vertoond waren.' De getuigen van Ruiterus⁵⁰, verklaarden niet geweten te hebben dat het aanschouwen van de dansen zondig was; na de uitleg van de predikant hadden zij er spijt van en zagen zij de ernst van de zaak in.

Anders was het oordeel van Pits, de gouverneur van de Kust, die een beroep deed op de zeden en gewoonten die aan de Kust heersten⁵¹:

alle ergernissen sijn niet van een en dezelfde natuijr maar besondere gelegentheden, zeden, plaatsen, tijden en volkeren koomen darin groote veranderinge te veroorsaken, welke wanneer men deselve niet met alle voorsigtigheit aenmerkt, soo gebeurt 't dickmaels dat 't word in plaats van een gegeven een genomen ergernisse. Dog en sijn niet

47. Ruiterus had te Negapatnara al eerder tegen het gebruiken van maskers in optochten door Nederlanders geprotesteerd.

48. Een aantal vragen en verklaringen over het dansen op 27 juni 1684 KA 1298, f. 1275 v° - 1279 v°.

49. *Ibidem*.

50. Acta der kerke tot Negapatnam op 11 september 1684, OSA, 67-1-5.

51. Pits aan Ruiterus, 6 juli 1684, OSA 67 - I-5.

alle recreatie ongeoorlooft, alsoo men daardoor de geesten somtijds een weynigh ontspant om na dato met des te helderder ziele godt te dienen ende met opender herte sijn bevelen waar te nemen.

In een brief aan Van Dielen⁵² weet Pits de ontstane moeilijkheden aan Ruiterus'

niewelingschap in dit India, ende weijnige ommegang met de vreemde natie hier te lande, hoewel hij sulx met een christelijcken ijver soeckt te bewimpelen, die van wegens haare opregtigheijt te prijsen was, soo der anders geen eersuchtige passies onderspeelden, die we uijt verscheijden bewijsen vast stellen, dat in sijn Eerwaarde vrij sterck domineren.

De partijen kwamen niet nader tot elkaar met als gevolg dat Ruiterus in 1685 naar Batavia werd gezonden, waar de kwestie door de Raad van Indië en de kerkeraad van Batavia werd onderzocht. De Raden van Indië, Rijklof van Goens de Jonge⁵³ en Maarten Pit, beiden bekend met het leven op de Kust, ontvingen Ruiterus 'onder bose passien ende bedreiging van slaen'⁵⁴. Van Goens snauwde hem niet alleen toe dat er te Batavia enige predikanten waren die wel onderscheid wisten te maken 'tusschen pagoodts ende gemeijne baljaarshoeren', maar ook dat Pit en hij meenden dat de 'lustvaardige handelingen der gemeijne hoeren, welke sij ook veel maaien op Ceilon voor hen hadden laten plegen, onder Christenen te gedoogen' waren. Ook de kerekraad van Batavia⁵⁵, waarvan verschillende leden de Kust uit eigen aanschouwing kenden, vatte het dansen niet zo zwaar op. Men wist welke rol de deva-dasis aan de pagoden speelden, en had ook geen werkelijke bezwaren tegen het gebruik deze danseressen op 'bruiloften en andere vrolijkheden' te laten optreden, tot 'een borgerlijk vermaak der gasten'. Bij die gelegenheden werden geen duivelsliederen gezongen, maar de lof van de gastheer, om op deze wijze wat geld uit diens zakken te kloppen. Dankzij de goedgunstigheid van heidenen en moren was de handel mogelijk en kon het evangelie niet alleen gepredikt maar ook uitgebreid worden. Voor het contact met de inlandse vorsten en handelaren waren deze meisjes nodig. Aan het 'lustvaardige' en 'licentieuze' karakter van de dansen ging de kerkeraad volledig voorbij⁵⁶. Onder de druk der omstandigheden moest de rechtzinnigheid wijken.

Zo vond Ruiterus te Negapatnam en ook te Batavia weinig begrip voor zijn standpunt en moest hij ervaren dat de door hem afgekeurde gebruiken in zwang bleven⁵⁷. Voor hem was in Indië geen plaats meer; Gouverneur-generaal en Raden

52. Pits aan Ruiterus, 12 juli 1684, KA 1298, f. 1261-1262.

53. Van Goens was oud-gouverneur van Ceylon, Pit oud-hoofd van Tegenapatnam op de Kust.

54. Ruiterus aan Heren Zeventien, 17 september 1686, OSA 67-1-5.

55. Mooy, *Bouwstoffen*, III, 658-661.

56. Philip S. Rawson, *Indian Painting* (Parijs - New York, 1961) 72-74.

57. Ruiterus aan Heren Zeventien, 17 september 1686, OSA 67-1-5.

zonden hem buiten gage naar patria terug⁵⁸. Ook Heren XVH waren niet bereid hem tegemoet te komen, zodat de vele pogingen door hem en de Synodes van Noord- en Zuid-Holland tot zijn eerherstel ondernomen, vruchteloos bleven⁵⁹.

Ruiterus was door karakter en leeftijd ongeschikt voor de dienst in een kleine Indische gemeenschap, waar de onderlinge spanningen vaak veel groter waren dan in patria. Het klimaat, het andere voedsel, de slechte hygiënische toestand en de geïsoleerde positie waarin men verkeerde leidden in deze gemeenschappen vaak tot wrijving en onverwachte woedeuitbarstingen, waarbij soms een degen werd getrokken. Dit kwam te vaak voor of werd te onbelangrijk geacht om aan Batavia of patria te melden, zoals kan blijken uit de woorden van het opperhoofd van Negapatnam, wanneer Ruiterus een dergelijke ruzie tussen twee vrij hoge ambtenaren heeft overgebrieft:

of dit nu een zake is, om daar soo lelijck op te geven, zal U Ed. Ie agtb. ligt kunnen apprehenderen, en of op een plaats in India wel voor te komen is dat geen degen zoude getrocken werden, ja al was het zoo verre gekomen, dat een neerlaeg geschiet was', is toch niet its 'om tot een onse kleijnagtinge overgebrieft te werden'⁶⁰.

De gegevens die de brieven van Ruiterus bevatten moeten omzichtig worden behandeld. Het merendeel van de aan laster grenzende beschrijvingen van personen en zaken is niet op waarheid te controleren. Als voorbeeld laat ik een gedeelte volgen uit de brief die Ruiterus na zijn terugkeer aan Heren XVII deed toekomen⁶¹. Hij verklaart er genoeg van te hebben om te prediken op een plaats, waar de ijver gering en de aandacht

soo kort is dat veelmeer mijren ende banken van de hoofden van betelkauerije tot schaemens toe worden besoevelt, als dat hare herten met 't woord godts worden besproeijt.

Men heeft zelfs de bijbel en de tafel 'daer wij bij hen stonden en predigden' bespuwd. Men bespiedde zijn huis en maakte het de lidmaten moeilijk hem thuis op te zoeken, terwijl hun slaven hem zelfs nafloten op straat. Een behoorlijke predikant, meent Ruiterus, wordt hier niet gewenst:

sij willen hij predicanten na haren sin hebben, die dat ongebonden leven, dat caarten, dobbelen, brassen, swelgen, dansen, springen, woekeren ende stelen komen oversien, een goede cierende meemaken ende een glaasje helpen drincken.

58. *Ibidem*, zie ook Coolhaas, *Generale Missiven*, IV, 816.

59. W. P. C. Knuttel, ed., *Acta der particuliere synoden van Zuid Holland 1621-1700*. Rijks-geschiedkundige publicatiën, kleine serie no's 3, 5, 8, 11, 15, 16 (6 dln; 's-Gravenhage, 1908-1916) VI, 84, 125, 217, 262.

60. Van Dielen en Raad aan Pits, 15 september 1684, KA 1298, f. 1269.

61. Ruiterus aan Heren Zeventien, 17 september, 1686, OSA, 67-I-5.

Zelf heeft hij nooit 'rijnse wijn of bier' kunnen kopen, maar zich altijd verkwikt met 'een dropje koud water'. Steun van de kerkeraad valt niet te verwachten aangezien deze bestaat uit compagniesdienaren, die het opperhoofd bij alle belangrijke zaken naar de ogen kijken.

Ongetwijfeld is dit beeld gechargeerd en is het ook niet representatief voor elke Nederlandse vestiging in de tropen of op de Kust. Het succes van de compagnie en het optreden van de employé's, zoals dit blijkt uit de door hen geschreven brieven, geeft de indruk dat men met bekwame lieden te maken heeft⁶². Ook Gouverneur-generaal en Raden hebben niet zwaar getild aan de klachten en aantijgingen van Ruiterus gezien de carrières van enkele personen die nauw betrokken waren geweest bij de moeilijkheden te Negapatnam⁶³.

De compagnie maakte zich niet druk om 'wijvepraat'; zij was ook niet geneigd haar gezagsdragers buiten strikte noodzaak te laten vallen. Wel zag zij er op toe dat het op haar 'comptoirs' naar behoren toeging, echter met dien verstande dat er in Indië andere 'maximen'⁶⁴ golden dan in patria.

62. Zie ook Raychaudhuri, *Jan Company*, 155.

63. Willem van Dielen werd in 1688 door de gevreesde Commissaris-Generaal Van Reede tot Drakenstein bevorderd tot hoofd van Mazulipatnam (Havart, *Op- en Ondergang*, I,20). De ouderling Pieter van Ommen werd in 1690 opperkoopman en opperhoofd van Trincomalee en Batticaloa op Ceylon, KA 1386, 95. - De kapitein Pijl is later majoor en hoofd der strijdkrachten te Colombo, KA 1368, 42, 43. - De diaken Laurens van Buitendijk is in 1709 onderkoopman en negotieoverdrager te Negapatnam, Valentijn, *Oud- en Nieuw Oost-Indien*, V, eerste boek, 16.

64. Ruiterus aan Pits, 5 en 6 mei 1685, OSA 67-1-5. Ruiterus beschrijft hoe de kapitein Pijl hem in zijn eigen huis heeft bedreigd en hem o.a. de woorden heeft toegevoegd dat het allemaal 'wel' geschreven is wat allerlei theologen te berde hebben gebracht, maar dat men in Indië 'andere Maximen' moet leren.

De 'Verlichte' Wereld van de Oud-Katholiek B. Détert: *De Rapsodisten*, Een Onbekende Economische Periodiek (Brugge, 1784-1785)*

Y. VAN DEN BERGHE

De Zuidnederlandsche geschiedenis in de laatste jaren van de achttiende eeuw kennen wij slecht. Er is nog steeds discussie over de grote lijnen van de politieke en economische geschiedenis in deze periode, maar wat erger is, ons beeld ervan blijft vaag en mist scherpe omtrekken. Dit constateert men duidelijk wanneer men het met dat van Frankrijk uit die jaren vergelijkt. Dank zij overtalrijke getuigenissen, waaronder memoires, dagboeken, kranten en eigentijdse literatuur, maar ook portretten en stadsgezichten, kan men de tijdgeest van het Frankrijk van Lodewijk XVI bijna aanvoelen. Dit beeld is zo volmaakt dat we deze periode zonder het te willen visueel voor ogen schijnen te krijgen. Voor België is dit onmogelijk. Toch ontbreken de dagboeken niet; ze rusten ongeopend in privaat bezit. De kranten worden bijna nooit bestudeerd en de achttiende-eeuwse Belgische literatuur achten we van een dergelijk laag gehalte dat we haar zo vlug mogelijk willen vergeten. Ook de eigen beeldende kunst uit deze periode wordt niet gewaardeerd en is derhalve minder goed gekend. Veelal stelt men het voor alsof de Zuidelijke Nederlanden op alle gebieden zeer achterlijk waren. Dat is vooral te wijten aan de Brabantse omwenteling (1789-1790), die uiteindelijk een min of meer conservatief karakter vertoonde¹.

Volgens de meeste auteurs lag de schuld hiervoor bij de reactionaire geestelijkheid die de bevolking belette aan de vooruitgang deel te nemen. Recente onderzoeken tonen dat de werkelijkheid anders was. De volgende studie over de tot nu toe volslagen onbekend gebleven B. Détert bedoelt een bijdrage te zijn tot onze re-interpretatie van een ondanks alle schijn boeiend en levendig verleden.

B. Détert werd op 17 mei 1727 in de Oud-Katholieke Kerk aan de Slijk vaart te Rotterdam gedoopt. Hij was zoon van Joris Détert en Anna Hendriks Maas².

* Wij gebruiken de volgende afkortingen: ABSG: Archief Bisschoppelijk Seminarie Gent; ARA: Algemeen Rijksarchief Brussel; GAR: Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam; RAB: Rijksarchief Brugge; RAG: Rijksarchief Gent; RAU: Rijksarchief Utrecht; SAB: Stadsarchief Brugge; SBB: Stadsbibliotheek Brugge.

1. S. Tassier, *Les démocrates belges de 1789. Etude sur le Vonckisme et la révolution brabançonne* (Brussel, 1930). Zie over deze problematiek vooral: J. Craeybeckx, 'De Brabantse Omwenteling: een conservatieve opstand in een achterlijk land?', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXXX (1967) 303-330.

2. GAR, Doop-, trouw- en begraafregisters van Rotterdam. Joris Détert overleed op 30 januari 1764. Hij woonde toen op de Schie onder Cool.